

היתה רוח אחרת שירת עמיחי: רטרוספקטיבה

זיוה שמיר

זכור לי משפט, שנערך בדלתיים פתוחות לפני כיוכל שנים, ובו ישב הנאשם בכתפיים שמוטות, הקשיב לדברים שנאמרו בגנות ובשבחו, ולבסוף מילמל כמה מלים להגנתו וקרא שניים-שלושה משריו. בתפקיד הקאטגור שימש המבקר הנמרץ גדעון קצנלסון, שלא חסך שבטו מן ה"שפוט", יודעי-דבר ידעו אז לספר, כי המבקר שוקד על חיבורו של כתב-אשמה קולקטיבי, שעתיד לבטל את כל נציגיה של המשמרת הצעירה בשירה כעפרא דארא. מספסלי הסניגוריה, התייצבה מולו פרקליטה צעירה וחדת-לשון — דליה רביקוביץ — שחרף גילה הצעיר ואלמוניותה היחסית בחוגים התל-אביביים, העזה לטעון את טיעוניה מבלי שחסתמך על הכתב ומבלי שחרכין ראש לפני גדולים ממנה בשנים ובתורה. הנאשם, כאמור, ישב שמוט-כתפיים, כמי שמקבל עליו את הדין, ואף שהשיב למבקרי, ברי היה שמלאכתו נעשית בעיקר על-ידי אחרים: על-ידי שיריו, שהדחימו את הקהל בפשטותם ובעזות-המבע שלהם. כבתי-הספר למדו אז עדיין, תחת הכותרת "שירה צעירה", את "ימי הביניים מתקברים" של שניאור, את "מסדה" של למדן ואת "בלוח" של כהן. בערכי-קריאה קראו בעיקר משרי אלתרמן ולאח גולדברג, שטרם נכללו אז אפילו בתוכנית-הלימודים. שירי עמיחי, לעומתם, נשמעו פשוטים כל-יך, ישירים ופרוזאיים, עד כי בקושי רב יכולים היו להיכלל בקאטגוריה כלשהי מן הקאטגוריות הפואטיות האפשריות. ואף על פי כן, היה משהו בלשון ובאטמוספירה של שיריו, ששבה את הלב באחת, ונטע את התחושה האינטואיטיבית הברורה, שהשירה העברית עומדת על ספה של תקופה חדשה. היום, ממרחק השנים, ברור לכל, שבשנות החמישים נוצר נוסח חדש בשירה העברית, ושיהודה עמיחי הוא אחד ממחולליו, ביחד עם נתן זך, דליה רביקוביץ ואחרים. אומנם, מי שישווה את שירת עמיחי לשירת כל אחד מ"בני דורו", לא ימצא בנקל את הכניס-המשותפים, ההופכים משוררים שונים לבני משמרת פואטית אחת. אף על פי כן, בני דור אחד לפנינו, אם לא בזכות קווי הדמיון שביניהם, לפחות בזכות סממני הסגנון שמהם הם בחרו להתנזר בשירתם: ההתנזרות מן הפאתוס הלאומי ומן האתוס הקולקטיבי; ההתנזרות מן המשקלים הקבועים המכאניים ומן החריזה המפתיעה של משוררי המודרנה (המסתמכת על ריבוי אסונאנסים ודיסונאנסים); ההתנזרות מאוצר-מילים פיוטי ומתחביר נפתל וסבוך, אגב ויתור על הרושם העצום שעשתה, למשל, הזיוגלריות המילולית של שלונסקי ושל מחקיו בתחומי המטאפוריקה; ההתנזרות מתארים ומאפיתים, הכרוכה גם בויתור על הצבעוניות העשירה של השירה המודרניסטית מדור שלונסקי ואלתרמן. ומה הביאו משוררים אלה חלף כל היתורים המפליגים שויתרו? בעיקר את ההיעדר, את החללים הלבנים, שאין בהם שום הישג הירואי מוחש.

צדקו אפוא לכאורה השוללים, שתיארו את שירתם של המשוררים הצעירים כשירה דלה, לעומת שירת קודמיהם: אך השוללים לא הבינו, או מיאנו להבין, שלפניהם דלות מכוונת, מינימאליזם מכוכל של משוררים, שקצה נפשם כסנטימנטאליות ה"רוסית" ובלשון הדשנה של שירי שנות השלושים והארבעים, וכפי שהעיד אז על עצמו עמיחי בספרו האירוניה-המריר "במרחק שתי תקוות":

אני שמשתמש רק בבלק קטן
מן המלים שבמלון
(אל מלא רחמים).

החזרה אל שיריו המוקדמים של עמיחי, במטרה לכודד מהם את יסודות החידוש והתמורה, שהביאו בשעתם אל

השירה העברית, איננה מלאכה קלה. במרוצת השנים, הקים גם "נוסח עמיחי" ממשכי דרך רבים, ושימושי לשון אופייניים ומחנות ריטוריות טיפוסיות לעמיחי, שהיו פעם חדשניות ומפתיעות כבר הפכו כמעט למוסכמה פואטית. אנסה, למרות הקושי, לתאר את המזיגה המיוחדת, שעלתה לפני שניים-שלושה עשורים למיקרא שיריו הראשונים של עמיחי, ולשבצו ברצף הפואטי של השירה העברית המודרניסטית. שירת עמיחי, כמו שירתם של בני דורו וכמו הסיפורת של א"ב יהושע, עמוס עוז וכני-דורם, צמחה מתוך עמדת אנטאגוניזם כלפי השירה האימפרסונאלית של שלונסקי ומחקיו וכלפי העמדות הקולקטיביות של משוררי דור המאבק לעצמאות. הסונטה "אהבנו כאן", למשל, שעל-שמה קרא עמיחי מחזור סוניטות בן עשרים ושלושה שירים, מתאר מציאות חדשה שלאחר קרב: "אנשי המרפקים תפסו מקום, / אנשי האהבה חלמו חלום [?] מאחורי ההר חיכו הגייסות / לא שוחררו ממלחמותיהם / ולא ישובו עוד לבתיהם." סופו הריאליסטי, האנטי-הרואי והבלתי-צודק של מאבק, שעטפוהו במילים גבוהות של חזון, אינו מפסיק להטריד את מנוחתו של הדובר בשירים אלה. יש מי שמת, יש מי שיתפוס עמדה ומישרה ויש מי

בקור אחר 10 שנים בבקתה. שמשמה מפקדת הפלוגה של גדוד 7 בואדי מגיען (היום ליד חוות אריאל שרון)

שימשך למיצער לטוות חלום ותקווה. הסונטה "דוד הצעיר" מבטאה אולי יותר מכל את תחושת האכזבה המפוכחת של ANTI-HERO מודרני, שחלום המדינה התממש מול עיניו, והוא נוכח כי החלום בטרם קרב יפה מן המציאות שלאחר קרב:

אחר התשואות הראשונות
חזר דוד אל כל הנערים.
וכבר הרועשים בשיונות
היו כל כך מבגרים.

בחבטות פתף, בצחוק צרוד.
ומישהו קלל ואחרים
יקו. אבל דוד היה גלמוד
וחש לראשונה שאין עוד דודים.

ולא ידע פתאם היכן ינח
את ראש גלית שמשום מה שכח
ועוד החזיק אותו בתלתליו.

כבד ומיתר היה עכשו
וצפרי הדם שנדדו הרחק
שוב לא שמעו, כמזהו, את העם צועק.

האם מקרה הוא, שחברי-לונשק של דוד נוהגים כמו פלמ"חניקים ליד המדורה ("בחבטות פתף, בצחוק צרוד. / ומישהו קילל ואחרים / יקו"). האם מקרה הוא, שדוד מוצג כאן בתורת גיבור אי-גיבור, שנצחונו אינו מנחיל לו כל שמחה, ושכל רצונו לפרוש מהמולת הקרב ולהתייחד עם עצמו, בינו לבינו, הרחק מן ההמון הסואן? מי שהודה במישאלה הבלתי-הרואית "אני רוצה למות על מיטתי" המשך, לכל אורך הקו, להציג דובר עייף, שאינו בטוח בעצמו, דובר המערער על כל הבטחות המוצקים של דור הפלמ"ח. וכמי שמבחינת גילו יכול היה להשתייך לדור שבו מרד, עמיחי מרבה בשירתו לתאר מצבים של בין השמשות, מצבי INTER-REGNUM, המשקפים איוו מועקה של מי שלעולם לא ישבע נחת מן ההווה וגם מצב-נפשי של מי שאינו שייך לשום מקום ולשום דור. כך, בשיר "הגירת הוריי", הדובר מאפיין את עצמו כ"צעיר מדי בשביל למות, זקן מדי למשחקים", ובשיר מוקדם מן המחזור "למעלה על העץ אצטרובלים", מתאר הדובר את עצמו ואת אוהבתו כשתי נורות במנורה "לכדי או לכך, כהים מדי לקרוא עיתון / אורים מדי בשביל לישון." מצבי אי-נחת, אי-ביטחון ואי-שייכות אופייניים לשירת עמיחי, המוארת מלכתחילה באור של בין השמשות, ולא באורה המסנוור והבוטה של המציאות הישראלית הבוטחת של זמן הופעתו על כמת השירה העברית.

העירעור על הבטחות המוצקים ועל האמיתות הברורות מתבטא במלות סיוג רבות, ששירת עמיחי משובצת בהן ככל חטיבותיה: "אולי", "לפעמים", "אילו", "ספק אם", "אף על פי" ודומיהן, המקנות לשירה אופי ארגומנטטיבי, של התחבטות פנימית מתמדת, שאותה פורש הדובר לפני נמעניו, גם אם הוא ניגלה לפנייהם בחולשותיו ובכל פחדיו ודאגותיו. לפנינו דובר, שבניגוד לשלונסקי ופן, למשל, שאימצו לעצמם פוחה מאיאקובסקאית של חשיבות עצמית נפרדת, מציג עצמו בדמות "איידן" שוטה-חכם, פחדן-גיבור. במקום הפאתוס של שירי שנות השלושים והארבעים, בא נוסח ה"אנדרסטייטמנט", מורשת השירה האנגלוסקסית. דימויי של עמיחי אף הם, כבמורשת השירה המטאפיסית האנגלית, שזכתה לחיים מחודשים במאה העשרים, נוטים אל ה"קונסטי" המגריסטי, המצמיד בכוח ובשרירותי שכלתנית שדות סימאנטיים זרים ו"צורמים" זה לזה, האחד אנושי אקזיסטנציאלי והשני "מדעי" או "יבש" או "בלתי פיוטי". החידושים בנוסח הדימוי, כמו החידושים בתחומי הטיפולוגיה של דמות הדובר (עיצובו של דובר "איידן", אי-גיבור מוצהר, שאינו בוש בחולשותיו האנושיות), קבעו את דמותה החדשנית של שירת עמיחי בעת הופעתה. כך, למשל, דימויים של אנשים לשטרות כסף שלמים, שנפרטו לפרוטות ("משלושה או ארבעה בחזר"), דימויים של האוהב והאהובה לשתי נורות במנורה אחת, או לשני מספרים מתחברים ונכפלים, שיוצרים גם שברים וגם מכנים משותפים ("למעלה על העץ אצטרובלים"). "מלאכותי" ומגריסטי הוא גם דימוין של המחשבות לשערות פרועות: